

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, старшого дослідника Шкарупи Костянтина Вікторовича на дисертацію Велієва Рустама Ельчин огли «Методика розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями», подану на здобуття ступеня доктора філософії (081 - Право)

Актуальність обраної теми дисертації. У сучасних умовах збройної агресії проти України, зростання кількості військової зброї та боєприпасів поза межами законного контролю створює особливу небезпеку для суспільства та держави. Незаконний обіг зброї сприяє підвищенню рівня злочинності, формує підґрунтя для збройних конфліктів, терактів і насильницьких посягань, посилює криміногенний вплив організованих злочинних угруповань. Масове розповсюдження зброї серед населення підриває національну безпеку, ускладнює роботу правоохоронних органів та вимагає створення ефективних механізмів протидії.

Особливої актуальності набувають злочини, учинені організованими групами та злочинними організаціями. Вони відзначаються високим рівнем організованості, ретельною підготовкою, розгалуженими корупційними зв'язками, використанням підроблених документів, схованок та сучасних засобів конспірації. Такі злочини мають підвищену латентність і складність у документуванні, що зумовлює необхідність застосування новітніх методів розслідування, зокрема із використанням можливостей негласних слідчих (розшукових) дій, цифрових технологій та спеціальних знань.

Слід також враховувати фактор цифровізації суспільних відносин: використання електронних реєстрів, засобів комунікації, криптовалютних транзакцій значно ускладнює процес виявлення, фіксації та аналізу доказової інформації. Це потребує оновлення криміналістичного інструментарію та розроблення алгоритмів дій слідчого з урахуванням кіберзагроз і цифрових слідів злочину.

Попри суспільну небезпеку досліджуваних правопорушень, криміналістична наука досі не запропонувала комплексної методики розслідування незаконного обігу зброї, учиненого організованими групами та злочинними організаціями. Відсутні систематизовані підходи до формування криміналістичної характеристики таких злочинів, типових слідчих ситуацій, алгоритмів дій слідчого та тактичних прийомів із урахуванням сучасних викликів.

Ефективне розслідування цього виду злочинів потребує комплексної міжвідомчої взаємодії слідчих, оперативних працівників, експертів у галузі зброезнавства, трасології, судової медицини, психології та інформаційних технологій. Такий міждисциплінарний характер завдань визначає потребу в оновлених теоретичних та практичних підходах.

Таким чином, розробка криміналістичної методики розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями, відповідає нагальним завданням слідчої практики, сприятиме підвищенню ефективності протидії організованим злочинності, зміцненню правопорядку та захисту національної безпеки України. Тема дослідження є надзвичайно актуальною як у внутрішньому правовому контексті, так і в рамках виконання міжнародних зобов'язань України у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю та незаконним обігом зброї.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження дотична до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента від 24 березня 2021 року № 119/2021; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року № 831-р; Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-

2027 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р; Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476.

Також тема дослідження відповідає пп. 1, 10, 12, 14, 15, 27 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454, пп. 11, 13, 17 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки, затвердженої наказом МВС України від 21 травня 2024 року № 326.

Проведене дослідження відповідає завданням щодо реалізації правоохоронних функцій, покладених на нашу державу Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ухваленою Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р., Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних націй проти транснаціональної організованої злочинності (ратифіковану Законом України від 2 квіт. 2013 р. № 159-VII), Цілям сталого розвитку: Україна, на період до 2030 року та ін.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується:

– по-перше, структурою дослідження, яка у цілому відповідає меті, завданням дослідження та дозволила, відповідно до наукової спеціальності, послідовно розглянути проблеми, визначені автором;

– по-друге, опрацюванням дисертантом джерельної бази, яка налічує 222 найменування у галузях кримінального процесу, криміналістики, рішень вітчизняних судових інстанцій, нормативних актів, що регламентують діяльність

правоохоронних органів України під час кримінальної процесуальної діяльності, статистичних даних Офісу Генерального прокурора України тощо;

– по-третє, обраною методологією дослідження, яка ґрунтується на діалектичному методі, що сприяє розумінню предмета дослідження у контексті поєднання потреб науки та практики, поєднання положень теорії пізнання і загальної теорії криміналістики, а також завдяки використанню загальнонаукових та спеціальних методів пізнання.

Сформульована Велієвим Рустамом Ельчин огли *мета дослідження* полягає у розробленні науково-обґрунтованої методики розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями.

Аналіз структури дисертаційного дослідження свідчить, що праця логічно пов'язана з визначеними метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження та передбачає висвітлення тих питань, які безпосередньо стосуються обраної автором тематики.

Наукові положення, рекомендації та висновки дисертаційного дослідження є обґрунтованими, такими, що мають системний, комплексний характер і містять наукову новизну.

Наукова новизна отриманих результатів. Оцінюючи новизну отриманих результатів, слід зазначити, що у межах наукового пошуку дисертантом вперше:

– розроблено криміналістичну класифікацію злочинів у сфері незаконного обігу зброї (НОЗ), до яких причетні організовані групи (ОГ) та злочинні організації (ЗО), із урахуванням не лише формально-правових складів (ст. 201, 262, 263, 263-1, 264, 410, 411, ч. 3 ст. 260, ст. 269, 440 КК України), а й криміналістично значущих ознак: способів учинення, предмета посягання, обстановки та типових слідів;

– обґрунтовано повноструктурний характер способів учинення НОЗ, характерний для ОГ/ЗО (підготовка — вчинення — приховування), та

запропоновано його використання як «каркасу» для формування тактики фіксації доказів на кожному етапі;

- типізовано слідчі ситуації початкового й наступного етапів розслідування НОЗ за участю ОГ/ЗО й розроблено для них алгоритми процесуальних, слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;

- сформовано цілісну систему обставин, що підлягають з'ясуванню у провадженнях цієї категорії (предмет, об'єктивна та суб'єктивна сторони, структура й ролі учасників ОГ/ЗО, канали походження та збуту, конспірація/протидія, корупційні зв'язки, шкода, спеціальна конфіскація, легалізація доходів).

Автором удосконалено:

- зміст криміналістичної характеристики НОЗ (спосіб учинення, предмет, обстановка, сліди, особа лідера та учасників), уточнено типовий профіль учасників ОГ/ЗО (тривалість функціонування, чисельність, вік, освіта, кримінальний досвід, мотивація, рольова структура);

- методику виявлення й фіксації матеріальних, ідеальних та цифрових слідів НОЗ; детально регламентовано огляд місця події, зброї та схованок, включно з протоколюванням маркування, серійних номерів, пошкоджень і заходів безпеки;

- перелік і пріоритетність обставин для доказування на початковому етапі, з урахуванням типових джерел початку розслідування (заяви/повідомлення, рапорти слідчих, детективів та оперативних підрозділів, сигнали від установ і підприємств);

- організаційно-тактичні рекомендації щодо допиту учасників ОГ/ЗО, свідків і потерпілих (залежно від ролі, часу затримання, судимостей, знань у сфері зброї, можливих корупційних зв'язків);

- позицію щодо рапорту слідчого/прокурора як інструмента внутрішньої координації, що не обмежує процесуальну незалежність, і слугує підставою для реєстрації відомостей у ЄРДР.

У роботі набули подальшого розвитку:

- криміналістичні підходи до аналізу матеріальної обстановки НОЗ: систематизовано типові джерела походження зброї (військові частини, підрозділи правоохоронних органів, райони бойових дій, оборонні виробництва, легальні суб'єкти обігу тощо) та місця незаконного зберігання (житло/гаражі/надвірні споруди, лісові масиви і схованки, транспорт, місця роботи, житло родичів тощо);

- тактика комбінованого застосування слідчих і НСРД на наступному етапі розслідування (коли частину учасників установлено/затримано, інші — переховуються; коли підозрюваних ідентифіковано, але вони в розшуку; коли наявна лише орієнтовна інформація);

- правові та організаційні засади використання спеціальних знань і судових експертиз у провадженнях цієї категорії (зброезнавча, трасологічна, судово-медична, психіатрична, експертиза матеріалів і речовин, молекулярно-генетична, семантико-текстуальна), а також механізми взаємодії слідчого з експертними установами.

Дисертаційне дослідження містить також низку інших цікавих та аргументованих висновків, пропозицій і рекомендацій.

Таким чином, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків та рекомендацій відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Зміст та оформлення дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (222 найменування) та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, що зумовлена стрімким зростанням злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, особливо в умовах воєнної агресії проти України та масового поширення вогнепальної зброї серед цивільного населення. Наголошено на високому рівні організованості та

конспіративності діяльності злочинних груп і організацій, що ускладнює процес документування та викриття їх протиправних дій. У вступі визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розкрито наукову новизну й практичну значущість роботи, обґрунтовано використані методи та окреслено апробацію основних положень.

У Розділі 1 **«Загальна криміналістична характеристика злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями»** закладено теоретико-методологічні засади дослідження. У підрозділі 1.1 проаналізовано сучасний стан наукової розробленості проблеми: показано, що більшість робіт присвячені кримінально-правовим чи кримінологічним аспектам, тоді як комплексні криміналістичні методики розслідування залишаються недостатньо розробленими. У підрозділі 1.2 запропоновано авторську криміналістичну класифікацію злочинів, передбачених статтями 201, 262, 263, 263-1, 264, 410, 411, ч. 3 ст. 260, статтями 269, 440 КК України. У підрозділі 1.3 визначено зміст і структуру криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів (способи вчинення, обстановка, предмет посягання, сліди, особа злочинця). Підрозділи 1.4–1.6 присвячено аналізу обстановки та предмета злочинних посягань, типових способів учинення та їх слідів, а також соціально-демографічній та психологічній характеристиці учасників організованих злочинних формувань, із виокремленням ролі лідерів угруповань.

У Розділі 2 **«Особливості організації та тактики розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями»** розкрито криміналістичні підходи до організації досудового розслідування. У підрозділі 2.1 визначено основні джерела первинної інформації та окреслено коло обставин, що підлягають доказуванню (спосіб учинення, предмет посягання, роль кожного учасника, мотиви, умови злочину). У підрозділі 2.2 систематизовано типові слідчі ситуації початкового етапу та алгоритми реагування на них: затримання під час

переміщення зброї, виявлення сховищ, одержання оперативної інформації, викриття злочинної організації. У підрозділі 2.3 розглянуто слідчі ситуації наступного етапу (встановлення каналів постачання, документування ролі організаторів, протидія злочинців слідству) та запропоновано комплекси процесуальних і негласних слідчих (розшукових) дій, які забезпечують повноту доказування.

У Розділі 3 «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї» розроблено практичні рекомендації щодо здійснення найважливіших процесуальних заходів. У підрозділі 3.1 висвітлено тактику огляду місця події, зброї та слідів її використання із застосуванням сучасних криміналістичних засобів фіксації та експрес-аналізу. У підрозділі 3.2 розглянуто особливості допиту підозрюваних, свідків та інших учасників провадження з урахуванням протидії з боку членів організованих груп, застосування психологічних прийомів і побудови лінії допиту залежно від статусу затриманого. У підрозділі 3.3 проаналізовано роль спеціальних знань та судових експертиз (зброезнавчих, трасологічних, молекулярно-генетичних, балістичних, психіатричних), результати яких складають основу доказової бази.

У висновках узагальнено результати дослідження, сформульовано положення наукової новизни та практичні рекомендації для підвищення ефективності розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями. Підкреслено, що дисертація вперше комплексно формує методику розслідування цих злочинів, що має вагоме значення для криміналістичної науки та практики органів досудового розслідування.

Дисертація оформлена згідно з чинними вимогами до наукових кваліфікаційних праць. Мова роботи академічна, текст структурований і логічний.

Наукова і практична цінність дисертації. Сформульовані в дослідженні теоретичні положення та пропозиції можуть бути використані:

– *науково-дослідній сфері* – під час подальшого поглибленого дослідження і розроблення теоретичних основ і праксеологічних засад розслідування злочинів, пов’язаних із незаконним обігом зброї, у тому числі, до вчинення яких причетні члени ОГ та ЗО (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *освітньому процесі* – під час розроблення та викладання навчальної дисципліни «Кримінальне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правозастосуванні* – для ефективного виявлення ознак діяльності злочинних угруповань, забезпечення досудового розслідування злочинів, пов’язаних із незаконним обігом зброї, до вчинення яких причетні члени організованих груп і злочинних організацій, нейтралізації протидії розслідуванню та подальшому їх ефективному судовому розгляду.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових фахових виданнях.

На позитивне сприйняття дисертаційного дослідження впливає належний рівень апробації отриманих автором результатів. Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані за результатами проведеного дослідження, мають теоретичне та практичне значення й достатньо повно викладені в опублікованих наукових працях. Основні теоретичні та практичні положення й пропозиції дисертації викладено у 3 наукових працях, у виданнях, що визначені МОН України як фахові з юридичних наук; тезах трьох доповідей на науково-практичних конференціях, у тому числі міжнародних, а також монографії.

Анотація відповідає змісту дисертації та повного мірою відображає основні положення і результати дослідження.

Текстових запозичень без посилання на джерела та інших порушень академічної доброчесності не виявлено.

Загалом, позитивно оцінюючи рецензовану дисертаційну роботу, необхідно акцентувати увагу на деяких положеннях дисертації, які **потребують врахування, уточнення або можуть стати предметом дискусії** під час її обговорення. Зокрема:

1. Здобувач правильно визначає групу найбільш поширених злочинів у сфері незаконного обігу зброї, однак класифікація обмежується лише переліком статей КК України. Доцільно було б розкрити динаміку цих злочинів у практиці та дати порівняльний аналіз їх поширеності у різні часові періоди.

2. У дисертації наведено криміналістичну класифікацію злочинів за низкою критеріїв (професійний досвід учасників, мотивація, місце вчинення тощо). Разом з тим, відсутнє достатнє обґрунтування вагомості кожного з критеріїв для побудови методики розслідування.

3. У структурі криміналістичної характеристики автором не виділено час як окрему складову. Враховуючи продовжуваний характер досліджуваних злочинів, окреме висвітлення часової компоненти мало би практичне значення для планування слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій тощо.

4. Поданий аналіз матеріальної обстановки злочинів (джерела походження та місця зберігання зброї) ґрунтується на статистичних даних, але не супроводжується достатньо широкою вибіркою з практики. Це декілька знижує переконливість висновків.

Однак, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку виконаної Велієвим Рустамом Ельчин огли науково-дослідницької роботи, мають дискусійний характер, а здійснений автором науковий пошук заслуговує на підтримку.

Висновок. Дисертаційне дослідження є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачем особисто, містить нові науково обґрунтовані результати у сфері правової науки, що у сукупності вирішують

важливе науково-прикладне завдання з вивчення проблем розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями.

Зміст дисертації Велієва Рустама Ельчин огли «Методика розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а також Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Велієв Рустам Ельчин огли, за результатами публічного захисту, – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

провідний науковий співробітник

Науково-дослідного інституту публічного права

доктор юридичних наук, старший дослідник

Костянтин ШКАРУПА

